

УДК 351.82: 338.45

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.6.9>

Липовська Наталія Анатоліївна,

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-9288-4733

Бондаренко Дмитро Миколайович,

аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
ORCID ID: 0000-0002-2562-0033

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНОЇ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

TRANSFORMATION OF THE CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE STATE INDUSTRIAL POLICY OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD

У статті наведено узагальнені результати аналізу змісту і методології розробки державних стратегій і стратегічних планів розвитку промисловості України з позиції їх відповідності можливостям відновлення діяльності галузей промисловості для відтворення і нарощення економічного базису країни. Охарактеризовано особливості еволюційного шляху формування функцій держави зі стратегічного й поточного управління промисловим комплексом України за роки незалежності. Доведено, що процеси стратегічного прогнозування і планування промисловості України в глобальному середовищі конкуренції і в умовах трансформаційних змін не повністю відображають потреби її розвитку і недостатньо використовують нові методичні підходи й моделі державного управління промисловим комплексом країни та організаційно-правові форми його складників. Показано необхідність пошуку нових критеріїв оцінювання національних і галузевих стратегій розвитку промисловості в площині доповнення інститутів державного управління і місцевого самоврядування та інноваційних моделей публічного управління. Під час аналізу досвіду розробки промислових політик в країнах Євросоюзу, які вивчаються і застосовуються в Україні, відмічено позитивні результати його запровадження і вплив на зростання якості методологічного й інституційного забезпечення розробки та реалізації планів стратегічного розвитку в різних галузях. Зазначено особливості цього процесу в Україні порівняно з країнами Європи. Підкреслено, що успішні країни мають власну економічну специфіку, інфраструктуру й практично сформований надійний економічний базис, що дозволяє їм планувати та застосовувати більш прогресивні інструменти розробки й реалізації планів, які повністю відповідають новим умовам розвитку суспільства і Четвертій промисловій революції «Індустрія-4». В існуючих довоєнних стратегіях розвитку промисловості в Україні також передбачено кроки, спрямовані на розвиток у європейському напрямі, але, на жаль, руйнівна війна суттєво зменшила можливості їх застосування. Сьогодні стан промисловості в економічній системі України перш за все потребує відновлення і створення перш за все умов для запровадження Індустрії-4 за рахунок формування багатокomпонентної промислової політики відродження її базису, відтворення інфраструктурних і промислових комплексів, побудови нового інституційно та організаційного управлінського середовища шляхом застосування нових моделей технологічної організації та управління. Запропоновано перелік передумов і нових елементів у структурі державної промислової політики, спрямованих на його відтворення і розвиток шляхом відновлення промислового базису і запровадження умов Четвертої промислової революції.

Ключові слова: промисловість, еволюційний шлях, формування стратегії, стратегічне планування, напрями, складники, державне управління, розвиток, методологічні засади, шляхи, заходи, підвищення якості управління.

The article summarizes the results of the analysis of the content and methodology of the development of state strategies and strategic plans for the development of the industry of Ukraine from the point of view of their compliance with the possibilities of reviving the activities of industries for the reproduction and expansion of the country's economic base. The peculiarities of the evolutionary path of the formation of the functions of the state in the strategic and current management of the industrial complex of Ukraine during the years of independence are characterized. It has been proven that the processes of strategic forecasting and planning of the industry of Ukraine in the global environment of competition and in the conditions of transformational changes do not fully reflect the needs of its development and do not sufficiently use new methodological approaches and models of state management of the country's industrial complex and organizational and legal forms of its components. The necessity of finding new criteria for evaluating national and sectoral strategies of industrial development in the plane of supplementing the

institutions of state administration and local self-government and innovative models of public administration is shown. During the analysis of the experience of developing industrial policies in the countries of the European Union, which are studied and applied in Ukraine, the positive results of its introduction and the impact on the growth of the quality of methodological and institutional support for the development and implementation of strategic development plans in various industries were noted. Peculiarities of this process in Ukraine compared to European countries are indicated. It is emphasized that successful countries have their own economic specifics, infrastructure and practically formed reliable economic base, which allows them to plan and apply more progressive tools for the development and implementation of plans that fully correspond to the new conditions of the development of society and the Fourth Industrial Revolution Industry-4. The existing pre-war industrial development strategies in Ukraine also provided for steps aimed at development in the European direction, but, unfortunately, the destructive war significantly reduced the possibilities of their application. Today, the state of industry in the economic system of Ukraine first of all needs to be restored and, first of all, to create conditions for the introduction of Industry-4 through the formation of a multi-component industrial policy, the revival of its base, the reproduction of infrastructural and industrial complexes, the construction of a new institutional and organizational management environment through the application of new models technological organization and management. A list of prerequisites and new elements in the structure of the state policy of the industrial complex, aimed at its reproduction and development by restoring the industrial base and introducing the conditions of the Fourth Industrial Revolution, is proposed.

Key words: industry, evolutionary path, strategy formation, strategic planning, directions, components, public administration, development, methodological foundations, ways, measures, improving the quality of management.

Вступ. Величезні збитки, яких зазнала Україна в період воєнного часу, зумовлюють необхідність оновлення концепції підтримки її поточного економічного стану і майбутнього розвитку, що потребує модернізації існуючого теоретичного конструкту і методичних підходів до вибору й обґрунтування шляхів і принципів модернізації її господарського комплексу.

Провідною сферою і базою матеріального виробництва, основою, що забезпечує ефективність національного соціального економічного розвитку, є промисловість. Відтворення, нарощення і розвиток промислового потенціалу стає головною умовою відродження країни і завданням органів державного управління та місцевого самоврядування. Необхідність подальшого розвитку промисловості шляхом модернізації інфраструктури та технологічних процесів із застосуванням екологічно безпечних технологій і процесів, доцільність інтеграції дрібних та інших підприємств у ланцюгу створення доданої вартості були підкреслені і в Цілях сталого розвитку ООН до 2030 р.

Але процеси економічного й соціального зростання в Україні були недостатніми і неоднозначними ще до воєнного часу і пандемії COVID-19. За роки незалежності економіка України послідовно накопичувала негативні риси. Виникли значні галузеві диспропорції, відбулася переорієнтація на сектори діяльності з низьким рівнем технологічної переробки сировини і з'явилась суттєва залежність від попиту на зовнішніх ринках. Україна залишається ресурсно- та енергоємною з надмірним екстенсивним розвитком добувної промисловості, відсталістю агропромислового комплексу, низьким рівнем інноваційного виробництва й відсутністю достатнього розвитку інфра-

структури. Існує відірваність фінансового сектору від реальної економіки і неефективне функціонування її секторів, які забезпечують суспільний розвиток. Воєнний час ще більше поглибив проблеми промисловості і звів майже нанівець попередні дії органів влади стосовно покращення її стану і розвитку. Це потребує перегляду державної політики, стратегії і планів розвитку, їх аналізу й на основі цього розробки нових стратегій та планів їх ресурсного забезпечення.

Попередні дослідження. Питанням теорії і практики управління розвитком промисловості велику увагу приділяли як зарубіжні, так і українські вчені. Дослідженню ролі держави у формуванні і реалізації державної промислової політики, розвитку індустріального складника і створенню економічного базису країн присвячені праці: А. Амсен, Х. Дж. Чанг, Р. Хаусмана, С. Лалл, Д. Родріка, М. Сімолі, Р. Вайда, Б. Грінвальда і Д. Стигліца. Серед українських учених це питання досліджували: О. Амоша, Є. Бойко, В. Геєць, О. Вишневський, З. Варналія, М. Долішній, Л. Дейнеко, М. Кизим, В. Ляшенко, В. Новицький, В. Сіденко, Л. Федулова, Ф. Чухно, М. Якубовський, І. Яненко та багато інших [9; 10; 12]. Втім, велика кількість наукових праць зарубіжних і українських учених в умовах стрімких глобалізаційних змін не охоплює всі проблемні питання розвитку трансформаційних процесів суспільства, які негативно впливають на забезпечення сталого розвитку економіки і його промислового базису та потребують проведення подальших досліджень необхідних умов і процесів їх існування.

Мета: дослідити теоретико-методологічний базис розробки державної промислової політики як інструменту публічного управління розвитком промисловості; надати оцінку відповідності

змісту існуючих стратегій і планів реалізації промислової політики умовам післявоєнного періоду; запропонувати напрями і способи трансформування елементів стратегій розвитку промисловості з метою корегування і досягнення відповідності її заходів післявоєнним умовам господарювання.

Виклад основного матеріалу. Стосовно питань розробки політики і стратегічних планів розвитку промисловості існує низка теорій, які розкривають особливості розвитку міст та регіонів як середовища промислового поступу (локалізаційні теорії, теорії інтенсифікації, інноваційні теорії, теорії каталізатори соціально-економічного зростання). Їх пропонується використовувати при розробці промислової політики. Велику увагу науковці приділяють проблемі розгалуження галузей промисловості. Так, Лаундгардт і Вебер досліджували переважно питання розміщення промисловості. Вебер для оптимального розміщення продуктивних сил наголошував на необхідності мінімізації всіх сумарних виробничих витрат, у тому числі транспортних. За теорією порівняльних переваг Д. Рікардо, регіони повинні спеціалізуватись на продукуванні продукції з порівняно нижчими витратами, ніж в інших регіонах. У регіональній теорії У. Ізарда передбачалося розміщення на територіях не окремих галузей промисловості, а їх комплексного поєднання. Він зробив спробу обґрунтувати інтегральну просторову теорію соціально-економічного зростання, центральною категорією якої є ресурсозабезпеченість, кошти населення і його територіальна поширеність [10]. В більшості теорій розвитку промисловості акцент робився не тільки на визначенні місця розташування промисловості і її галузей за критеріями забезпечення виробництва, а також на її впливі на економічний розвиток країни за рахунок спільного застосування галузей.

На сучасному етапі еволюційних змін у суспільстві в теоріях розвитку промисловості стали визначатись більш життєздатні положення, які враховують зміни часу і набуті нові можливості розвитку промисловості та появу нових вимог до їх глибини і якості. Будь-яка державна політика стала базуватись на інструментах, інституціях і процесах і поповнюватись напрямками структурної політики. До важливих керівних принципів стали відносити: визнання центрального уряду як лідера в розробці промислової політики; розмежування та посилення інституцій; баланс і збільшення інструментів і інституцій, що використовуваних в розробці політик; стимулювання попиту та пропозицій продукції промисловості; селективність у виборі секторів промисловості та інші.

Сьогодні у світі розробляються різні типи промислової політики, які базуються на застосуванні інституційних, організаційних, економічних методів, математичних методів прогнозування аналітичних даних, адміністративних методів, нормативно статистичних стандартів якості та нормативних державних документів. Промислова політика в успішних країнах базується на формуванні високотехнологічних галузей промисловості. Так, у достроковому періоді за наріжний камінь довгострокового успіху обирається Індустрія-4, машинобудування, електроніка та інші галузі.

На сьогодні промислова стратегія Європи базується на новій економічній парадигмі – смарт-технологіях, нових способах мислення і нових світових технологіях. Ключовими процесами визначаються злиття об'єктів і змісту автоматизованого виробництва, об'єднання цих виробничих технологій у єдину саморегульовану систему з найменшим втручанням людини у виробничий процес, розмиття меж між фізичними, розумовими, цифровими й біологічними сферами та умовами їх формування. Нова промисловість Франції (2017 р.) будується на створенні платформ Індустрія-4. У Німеччині, Австрії, Китаї, Японії та Угорщині основою для розробки основних політик розвитку промисловості й ухвалення відповідних документів стали Цілі сталого розвитку ООН. В Японії розвиток Індустрії-4 відштовхується від того, що прогрес у цьому напрямі можна здійснити на основі інтегрального й міжгалузевого підходу (інтелектуальної індустрії, фінансів та інформаційних технологій). Для запуску платформ Індустрії-4 об'єднуються зусилля органів влади, науково-дослідних установ та бізнесу [9].

В Україні процеси формування промислової політики мають певну специфіку. За часів незалежності ставлення органів влади до промислової політики було неоднозначним і змінювалось разом із трансформаційними змінами у суспільстві й навколишньому середовищі. Ставлення до розвитку промисловості, його значення для економіки країни і до промислової політики змінилось і набуло більш чіткого визначення ще на початку 1996 р. На це вплинула затверджена Кабінетом Міністрів України (КМУ) Концепція державної промислової політики України, де містилося таке визначення: «державна промислова політика – це діяльність Уряду, спрямована на збереження, підтримку і розвиток вітчизняних товаровиробників у галузях і виробництвах, що забезпечують життєві інтереси країни, насамперед її економічну безпеку, а також соціальний і культурний рівень

життя народу» [2]. У концепції визначалися шляхи і методи активізації промислового та науково-технічного потенціалу, запобігання кризового стану промисловості і процесів деіндустріалізації. До складу завдань уряду були віднесені підтримка промислового комплексу, створення комплексного механізму структурної перебудови і поліпшення інвестиційного клімату з метою розвитку високих і ресурсозберігаючих технологій та виробництво конкурентоспроможних промислових товарів. Стратегічні положення концепції були розраховані на 15–20 років і базувались на основних засадах економічної та соціальної політики держави, їх узгодження з Програмою діяльності КМУ. Концепція повинна була стати основою для всіх інших програм органів державної виконавчої влади в галузі формування і розвитку промислового комплексу, фундаментальних і прикладних досліджень у сфері промислового виробництва, стратегічним орієнтиром зростання соціального і культурного рівня життя [2].

Промисловість розглядалась як основа для забезпечення економічної могутності держави, всебічної мобілізації інтелектуальних, фінансових і матеріальних ресурсів, максимального збереження кадрового і науково-технічного потенціалу країни, забезпечення попиту на продукцію на внутрішньому і зовнішньому ринках та ін. Були визначені напрями наукових досліджень, пріоритетні галузі й виробництва, у тому числі виробництва з розробки ракетно-космічної техніки та літакобудування, суднобудування, верстатобудування, а також мікроекономіки, систем зв'язку, електротехніки, приладобудування, виробництва деяких видів продукції легкої і харчової промисловості тощо. Передбачалося створити науково-технологічні центри з розвитку пріоритетних напрямів техніки і технологій міжгалузевого характеру, доведення частки «заводської» науки до 25–30%. Для цього передбачено об'єднання великих наукових установ у цілеспрямовані наукові центри, створення самостійних наукових установ проблемно-орієнтованого напрямку, інших навчально-науково-виробничих формувань, загалом створення розгалуженої і більш гнучкої мережі організації науково-технічної сфери. Передбачалося розв'язання державних проблем і виконання завдань критичних технологій через чинну Національну програму України «Критичні технології». Внаслідок цього повинна була сформуватись нова модель НДДКР. Основна увага була сконцентрована на створенні виробничо-технологічних комплексів і фінансово-промислових груп, які б об'єднали технологічно й коопераційно пов'язані

підприємства, науково-дослідні установи, банки, інвестиційно-фінансові і страхові компанії та торговельні організації. Основною ланкою в індустріальній системі держави був обраний машинобудівний комплекс. Визначена нова роль галузевих міністерств і відомств, яка мала відобразитися у визначенні ними технічної політики галузей, розміщенні державних замовлень, управлінні державним майном (акціями, паями) разом із регіональними органами виконавчої влади та контролю за його ефективним використанням. Згідно з концепцією основні положення і маневреність державної політики мали відтворюватись у цільових комплексах програм розвитку, а також програмах іншої спрямованості, у тому числі спрямованих на розв'язання міжгалузевих проблем, використання інвестиційних та інноваційних проєктів, розв'язання науково-технічних проблем та удосконалення управління економікою і промисловістю зокрема [2].

За період з 1999 по 2003 р. теорія і практика розробки промислової політики сформували такі її характерні риси, як загальносистемність і локальність. При переважанні загальносистемних цілей напрями політики не спрямовувались на галузі, а стосувались суб'єктів господарювання всіх видів діяльності, які впливають на стан економічного середовища і суб'єктів ринку. Вони спрямовувались на макроекономічні процеси і містили заходи державного впливу на економічне життя, стосувались його технічних, екологічних, економічних та інших змін. Локальні політики призначались для впливу на окремі галузі по «вертикалі» аж до первинних ланок, не передбачаючи спільного управління процесами їх розвитку. Прямий вплив держави на розвиток окремих галузей здійснювався разом із владою територій. З розвитком ринкових відносин функціонування промисловості стало набувати нових рис: поява різних форм власності, посилення і поглиблення трансформаційних процесів і напрямів діяльності галузей промисловості, їх зорієнтованість на виробництво експорто-орієнтованої продукції без урахування потреб країни, продовження існування ресурсоемних галузей і низки технологічного виробництва без урахувань потреб населення України. Це створило умови для безсистемності й недостатності керованості розвитком промисловості, нерегульованих змін, порушень її структури і динаміки. Кардинальні зміни у зв'язках і відносинах стосовно вирішення питань розвитку промисловості стали відбуватись і між галузями, суб'єктами господарювання, владою і бізнесом. Змінився зміст і структура суспільних економіч-

них процесів, а також відносини між їх учасниками. Поглиблення трансформаційних процесів у глобальному навколишньому середовищі також впливало на внутрішні зміни в промисловому комплексі країни, однак адекватної реакції на формування різних ситуацій у сфері господарського відання не відбулося.

Незважаючи на достатню обґрунтованість і вичерпне бачення теоретичного і практичного змісту, напрямів і шляхів реалізації Концепції державної промислової політики (уключаючи її галузеві аспекти ще у 1996 р.) в Україні панував макроекономічний підхід до її розвитку. Ставка робилась на фінансову стабілізацію, поглиблення інституційної діяльності, широкомасштабний приплив у вітчизняне виробництво іноземних інвестицій, але очікуваного зростання промисловості не відбулось. На початку 2003 р. Указом Президента була схвалена нова Концепція державної промислової політики [3] і поставлене завдання, спираючись на концепцію, розробити Державну програму розвитку промисловості на 2003 – 2011 рр. [5]. Державна промислова політика була визначена як важливий складник загальнодержавної політики і «спрямована на досягнення промисловістю якісно нового рівня розвитку, посилення промислового потенціалу держави, задоволення потреб населення, зростання обсягів виробництва і підвищення конкурентоспроможності промислової продукції» [3]. Вона передбачала реалізацію стратегії випереджального розвитку та євроінтеграції, визначених у посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір» [4]. Визначені в концепції засади стратегії економічного і соціального розвитку України включали такі основні принципи державної промислової політики, як: забезпечення національних інтересів; соціальна, екологічна спрямованість реформування промисловості; реалізація інноваційного типу розвитку промисловості; поєднання державного регулювання з ринковими механізмами саморегуляції; програмно-цільовий підхід до вирішення завдань промислової політики; поглиблення процесів інтеграції у світову економіку і насамперед європейських країн [3].

При розробці галузевих політик розвитку промисловості передбачалось застосовувати такі стратегії, як: стратегія використання природних ресурсів; стратегія «переслідування» («копіювання») випуску конкурентоспроможної продукції зарубіжних країн; стратегія «лідерських технологій»; «проривна» стратегія. Усі вони були спрямовані на досягнення нового технологічного рівня промисловості України, передбачали відповідне

реформування галузей і були віднесені до безпосереднього (адміністративного) й опосередкованого (нормативно-правові акти) впливу органів державної влади і кадрової політики. Першочерговим напрямом державної промислової політики був напрям «Реформування системи управління промисловістю», який включав: реформування системи управління промисловістю; структурну політику; інституційну політику та розвиток ринкових відносин; науково-технічну й інноваційну політику; політику у сфері інвестицій; політику у сфері внутрішнього і зовнішнього ринків; управління державною власністю; фінансово-кредитну політику; кадрову політику; соціальну політику; політику у сфері екологічної безпеки; галузеві особливості державної промислової політики; регіональну промислову політику й інтеграцію України в європейську і світову економічну спільноту [3].

Для реалізації основних напрямів розвитку державного потенціалу передбачалось реформування системи управління реалізацією політики. Була прийнята дворівнева система управління. На першому рівні (державному) функції формування і реалізації державної промислової політики покладались на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, за якими залишались повноваження з формування і реалізації єдиної промислової політики, передбачено посилити координацію роботи суміжних секторів економіки і налагодження ефективної взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади у сфері управління промисловістю. Другий рівень передбачав надання більших повноважень суб'єктам господарювання (корпорацій, холдингів, фінансово-промислових груп тощо) з реалізації промислової політики на рівні підприємств. Ця система управління передбачала заходи щодо підвищення якості управлінських рішень, запровадження комп'ютерних технологій для інформаційного забезпечення [3]. Слід підкреслити, що передбачались і структурні зміни самої промисловості – освоєння виробництва з високотехнологічними властивостями та підвищення технічного й технологічного рівнів підприємств агропромислового комплексу, стимулювання наукоємних технологій, мікроелектроніки, авіакосмічної галузі тощо [3].

Після затвердження на Саміті ООН глобальних цілей сталого розвитку до 2030 р., які підтримали всі країни, до цього процесу приєдналась і Україна, схваливши Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [20]. Вона підтримала проголошені ООН глобальні цілі в Національній

доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [21] і прийняла загальну концепцію сталого розвитку, яка передбачає використання таких інструментів розвитку, як стала індустріалізація суспільства, що презентується як фактор економічного розвитку, всеохоплюючого промислового розвитку, екологічної сталості і соціальної інклюзивності. Після їх наголошення в Україні почалось масштабне опанування методології розробки стратегій і планів розвитку на національному, галузевому і місцевому рівнях. Нині налічуються десятки прийнятих і запропонованих стратегій на довго- і середньостроковий періоди часу. В цих стратегіях промисловість розглядається як основна база економічного розвитку. Ця її роль представлена в документах: Стратегія розвитку високотехнологічних галузей до 2025 р. [13]; Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 р. [14]; Стратегія розвитку цифрової інфраструктури стратегічних галузей промисловості, оборонно-промислового комплексу України до 2025 р. [15]; Стратегія розвитку внутрішнього водного транспорту України на період до 2031 р. [16]; Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 р. [17]; Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 р. [18]; Стратегія імпортозаміщення в стратегічних галузях промисловості [19] та інші.

Усі стратегії дотичні до Стратегії розвитку промислового комплексу України [11], що підкреслює її значущість і роль в економіці. Однак високий рівень методологічної розробки на практиці поки що не був реалізований. Прогаolini простежуються в розвитку технологічних процесів і техніки, в комунікаціях, у відсутності сучасних стандартів виробництва промислової продукції, у слабкій адаптації галузей до змін та ін. Доцільно також підкреслити такі характерні особливості стратегій, як їх якість і методологічний рівень, урахування в їх розробці даних стану і результатів діяльності об'єктів господарювання, для яких вони розробляються. Майже кожна стратегія розвитку в тій чи іншій галузі чи сфері містить стратегічні цілі, мету, ключові напрями і їх досягнення, базові інструменти й завдання, механізми реалізації з урахуванням сучасних світових тенденцій і особливостей розвитку України. Відрізняються стратегії також хорошою структурованістю.

Однак суттєва частка факторів, які впливають на розвиток промисловості, поки і досі не враховується. В аналітичних дослідженнях фактори, що визначають зміни в промисловості визначають зміни і науково-технічного прогресу України,

кооперацію і розвиток спеціалізації, напрями відтворювальних процесів, відображаються неявно. Подорожчання відтворювальних процесів, матеріальні потреби населення, внутрішні потреби країни майже не розглядаються. Недостатня увага приділяється удосконаленню спеціалізації, формуванню технологій розподілу праці, структурі і виробничій збалансованості, соціальній і виробничій інфраструктурі, раціоналізації перевезень, збалансованості і пропорційності виробництва.

В Україні індустріальний потенціал сконцентрований переважно в 7 областях: Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Полтавській, Харківській, Київській і Луганській, з великою часткою в них добувної промисловості. В інших регіонах більшість галузей – переробні, що засвідчує деформацію структури промисловості і не сприяє підвищенню частки високотехнологічних галузей та збільшенню частки в усіх галузях інноваційного сектору: електронній промисловості, приладобудуванні, верстато-інструментальній галузі, промисловості спеціальних видів, машинобудуванні для гірничої галузі, хімічній та інших видах промисловості. І вже сьогодні спостерігається велика необхідність в потужних індустріальних платформах управління процесами індустріалізації, на яких може розвиватись економіка держави інноваційного типу. Вирішенню всіх цих питань сприятиме запровадження нової парадигми розвитку Індустрія-4, яка передбачає не звичайну інформатизацію і комп'ютеризацію виробництва, вона пропонує нові виробничі системи, формує новий етап розвитку суспільства, при якому мають впроваджуватись не окремі заходи і стратегії в різних галузях і просторах діяльності, а створюватись нові гіперсистеми, штучний інтелект, 3D-друк і еволюційні моделі господарювання й управління. Саме ці процеси і створюють нову архітектуру змісту Четвертої промислової революції, новий етап розвитку суспільства економіки і культури життя.

Формування моделі відновлення й економічного зростання України потребує суттєвого підвищення рівня технологічності виробництва, що сьогодні проголошується в положеннях і нормативно-законодавчих актах про стратегії і стратегічні плани. Як стверджують розробники «Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти» ініціатором стратегій повинна бути держава [22]. А також саме держава повинна бути ініціатором перетворення країни, ключовим драйвером інновацій та їх споживання. Цю функцію вона повинна взяти

на себе, а повну реалізацію заходів стратегій вона також повинна почати з себе. Необхідними стають інновації в публічному сегменті діяльності – державному управлінні й усіх державних структурах. Лідером інновацій повинні стати державні службовці, що потребує залучення до органів виконавчої влади високоорганізованих і високоосвічених фахівців, наділених належними повноваженнями і конкретною відповідальністю за результати виробничих рішень і заходів.

Узагальнений процес управління реалізацією стратегічних програм та планів, що стосуються промислової політики, беруть на себе: Кабінет Міністрів України, який концентрує й узагальнює інформацію про стан виконання завдань і стратегій, здійснює заходи щодо їх удосконалення; Міністерство економічного розвитку і торгівлі – збирає інформацію про виконання заходів, розробляє пропозиції щодо покращення стану; Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України – сприяє залученню вітчизняних та іноземних інвестицій у розвиток стратегічних галузей промисловості; інститути громадянського суспільства, які контролюють діяльність органів влади. Але у складі цих заходів недостатньо або повністю відсутні питання про відповідальність за порушення процесів розвитку, відхилення показників процесів від запланованого рівня. Пошуку неопрацьованих і неконтрольованих поточних заходів увага приділяється вкрай недостатньо.

Невіддільною складовою частиною інституційного середовища країн сучасного світу є аналітичні центри, які являють собою професійні аналітичні організації й інститути громадянського суспільства. Вони існують у державах з різними типами суспільно-політичного устрою і вже довели свою важливість для влади, суб'єктів господарювання і суспільства. Ці організації досить гнучкі й адаптивні до різних умов функціонування країн. В Україні аналітичні центри з'явилися майже одночасно з набуттям нею незалежності. Вони беруть участь у розробці концептуальних документів держави в різних сферах, у тому числі політичній, соціальній, економічній та інших. В розробці концепцій державної політики і програм їх реалізації в різних галузях вони надають оцінку існуючих систем національного й місцевого рівня і презентують себе як «фабрики думок». Так, Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова ґрунтовно вивчає можливості, важелі і перспективи майбутнього країни, продукуючи знання в різних галузях [6]. Інформаційно-аналітичний центр

«Громадський простір» аналізує компетенції політик, дотримання конституції, дійсні умови їх реалізації, розробляє рекомендації, програми і прогнози [7]. Існує низка дорадчих консалтингових центрів, які забезпечують аналітичними матеріалами і супроводжують розробку концепції розвитку промисловості та її стратегічних галузей. Велика увага приділяється наданню інформації в цьому напрямі Українському інституту майбутнього [8].

Водночас аналізуючи передумови розроблення стратегій, стратегічних програм і планів розвитку, можна побачити й однотипність наданих систем показників, які використовуються в структурах аналізу. Ознайомлення з пропозиціями аналітичних центрів України, змістом стратегій і планів розвитку показує, що вони не розробляються за взірцями стратегій країн ЄС (що безумовно є позитивним), а просто копіюють їх. І хоч досвід цих країн надзвичайно важливий для України, її сьогоденний стан і можливості вже недостатні для повного використання досвіду країн ЄС. У післявоєнний період слід спиратися на власні можливості, розглянути позитивні риси наявних стратегій розвитку, позбутись хронічних недоліків і недоопрацьовань, підвищити колективну й індивідуальну відповідальність, усунути інституційні й регулятивні бар'єри, активніше запроваджувати прогресивні структурні зрушення та залучити до реалізації стратегій високопрофесійний кадровий потенціал, що дасть надію на інтеграцію країни в економіку ЄС.

На сучасному етапі звертає на себе увагу відсутність в аналізі передумов розробки стратегій і планів, причин і наслідків невиконання заходів попередніх стратегічних програм і появи ще більшої кількості невирішених проблемних питань. Оприлюднені нові стратегії мають безглузді гасла, що викликають недовіру до їх виконання ще на початку шляху, тим більше що заходи попередніх стратегій також не були повністю виконані, але причини й наслідки такого стану вкрай недостатньо аналізуються. Постійне наголошення на нестачі коштів не викликає довіри до використання всіх можливостей органів влади в подоланні наявних негараздів. Відсутність коштів надзвичайно важливий чинник, але для виконання планів крім фінансів необхідна ціла низка інших чинників, які не оприлюднюються, не використовуються і надалі залишаються некерованими і нерегульованими.

Європейські країни протягом багатьох років продовжують політику впровадження інновацій у промисловий сектор. Їх плани вражають

своїми масштабами, а Україна, яка має величезний ресурсний потенціал, досі не спромоглась забезпечити достатню підтримку розвитку промислового потенціалу країни, який є основною базою економічного розвитку суспільства. Промислова політика Європи нині будується на новій парадигмі і нових підходах старт-технологій, що формує в промисловості і її нову реалізацію Індустрію-4. Розробляються й імплементуються нові моделі економічної діяльності, які сприяють появі радикально нових ланцюгів вартості. В Україні популяризацію Індустрії-4 поки взяла на себе не держава, а український бізнес і громадянське суспільство. Асоціація підприємств промислової автоматизації України (АППАУ) є координатором національного руху «Індустрія 4.0 в Україні» та розробником проєктів для її інституалізації на державному та регіональному рівнях, спираючись на досвід європейських та інших розвинених країн щодо створення державних платформ Індустрії-4, у тому числі розвиток промисловості України в ланцюгу: освіта – державна політика – місцева політика – проєкти розвитку промисловості – їх запровадження.

На сьогодні необхідне більше розуміння і врахування теоретичного підґрунтя для аналізу й обґрунтування факторів модернізації і якісної трансформації існуючих політичних стратегій України, розроблених у довоєнний період, зменшення технологічних і технічних розривів промислових процесів, що сприятиме вибудовуванню трансформаційних змін в єдину систему державного управління. Для опору негативним змінам існуючих теорій необхідно обирати каталізатори соціально-економічного зростання з урахуванням недопущення кумулятивних системних причин занепаду, використовуючи інноваційні моделі державного управління.

В Україні в умовах воєнного періоду особливу роль відіграють у будувати відігравати у післявоєнний період соціальні чинники. Теоретично їх значущість і роль досліджував Х. Зібберт, який розглядав їх впливи на результати діяльності промисловості у вигляді виробничої функції, в якій потенційно можливий рівень використання виробничих потужностей залежить від витрат чинників виробництва, у тому числі враховуються соціальні чинники. Зібберт вперше приділив увагу просторовому чиннику в контексті макроекономічного моделювання. Гуманітарні чинники та соціальні-політичні фактори в моделі регіонального зростання розглянуті в теорії Холла – Джонса. В моделі Солоу – Свана факторами зростання розглядалась сукупність якісних змін у праці та капі-

тал, а їх вимірниками – приріст продуктивності факторів виробництва. Він розраховувався як різниця між показниками приросту обсягу виробництва в грошовому еквіваленті і приростом затрат на чинники виробництва [10].

Модель Солоу широко використовувалась для масштабного аналізу різних аспектів економічного зростання тривалий період часу. Особливим фактором зростання був визначений науково-технічний прогрес. Для прогнозування можливих тенденцій економічного зростання був отриманий такий результат: за рахунок НТП на 1 % зростання необхідно збільшити на 10–12 % інвестиції. Важливою умовою стає ліквідування дефіциту високопродуктивної зайнятості і використання резервів соціальних джерел розвитку як реальних чинників відтворення промисловості і економіки в цілому. Потрібна об'єктивна оцінка доцільності збереження існуючої галузевої і видової структури економіки і соціальної системи країни, що сприятимуть зниженню збитковості і збанкрутілості державних підприємств і позитивному впливу на зміни виробничих процесів виготовлення продукції, необхідної народу України. Ця інформація надасть уявлення про необхідність переформатування виробничих потужностей на базі розвитку нових джерел і відновлення ритму процесів господарської діяльності та запровадження нових організаційно-правових форм їх здійснення. До останніх у сучасному світі відносять корпоративні і кластерні форми, міжгалузеві комплекси, горизонтальні мережеві спеціалізовані підприємства, регіональні науково-технічні організації і об'єднання, науково-технічні кооперативи, інституційні, комунікативні та інші підприємства.

Висновки. Розробці стратегій і планів післявоєнного відновлення промисловості повинні передувати аналіз існуючого стану і готовності суб'єктів господарювання до відновлення, зростання і викликів майбутнього. Визначення характеристик їх критичного стану, ключових драйверів, необхідних для нарощення виробництва, можливе за допомогою активізації технічних, сировинних, людських і соціальних факторів розвитку.

Обґрунтування концептуального періоду розвитку промислового комплексу в післявоєнний період потребує перегляду змінених умов господарювання для своєчасної релаксації підприємств, які мають зосереджуватись на пріоритетних галузях, хоча базові галузі не повинні залишатися поза увагою. Важливим є врахування їх суспільної значущості для потреб населення

і територій. Базовою умовою розвитку повинно стати зростання інноваційно активних підприємств, які вже використовували і в подальшому можуть використовувати прогресивні технології і потенціал людського розвитку. Їх відновлення потребує також розробки особливої політики, в якій будуть визначені якість і інноваційність, збереження існуючих можливостей.

Суттєву роль відіграє і повнота інституційного забезпечення організаційно-правових засад управління, які визначають обґрунтованість і регламентованість ключових векторів його розробки. Інструментом управління розробкою політик і стратегій функціонування промисловості в післявоєнний період повинна стати багатокритеріальність її побудови, чому сприятиме застосування функціонального, системного, інтеграційного, комплексного, кластерно-корпоративного, соціально-економічного підходів та інших складових вибору і розбудови механізмів управління модернізацією промислового сектору економіки. Пошук нових ідей щодо зміцнення і розвитку промисловості України повинен здійснюватись на основі активізації наукового, людського, виробничого і підприємницького потенціалів з урахуванням їх інфраструктури, встановленні динаміки позитивних змін і падіння за низкою показників, які відображають існуючий стан. Детермінація відносин у процесах діяльності повинна врахо-

увати політичні, адміністративні, демократичні і ринкові умови функціонування промисловості і ступінь інтегрованості у світову економіку.

Чітке врахування політичних, адміністративних і ринкових умов, розрахунки обсягів втрат і зруйнованих об'єктів нададуть повне уявлення про зміст відновлюваних і модернізаційних заходів у промисловості України в післявоєнний період. Сценарії їх реалізації доцільно розробляти за рівнем складності і обсягом руйнувань в регіональному і галузевому вимірі:

– кількість громад, які безпосередньо перебували в зоні воєнного конфлікту і найбільше постраждали під час воєнних дій;

– райони, які опинилися в зоні воєнного конфлікту, зазнали руйнування меншою мірою і глибиною розрухи інфраструктури і виробничих об'єктів господарювання;

– регіони, які не зазнали матеріальних руйнувань, але мали природні й соціальні збитки.

Кожен сценарій слід розробляти за такими етапами: відтворення, оновлення, створення основ розвитку, спираючись на знання, інновації, інформаційно-комунікативні технології і технології Індустрії-4. Напрямом подальших досліджень стосовно виходу промисловості України з кризи повинно стати методологічне забезпечення стратегій і планів розвитку промисловості з урахуванням Четвертої промислової революції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. План відновлення України. Національна рада відновлення. Липень 2022. URL: <https://ua.unc2022.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>
2. Про Концепцію державної промислової політики України: Постанова КМУ від 29 лютого 1996 р. № 272. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-96-п#Text>
3. Про Концепцію державної промислової політики України: Указ Президента України від 12 лютого 2003 р. № 102/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/102/2003#Text>
4. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02#Text>
5. Державна програма розвитку промисловості на 2003 – 2011 роки: схвалено Постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1174-2003-п?find=1&text=мікроелектроніки#Text>
6. Разумков Центр: офіційний сайт. URL: <https://razumkov.org.ua/pro-nas/istoriia-tsentru>
7. Інформаційно-аналітичний центр «Громадський простір»: офіційний сайт. URL: <https://www.prostir.ua/about-us>
8. Український інститут майбутнього: офіційний сайт. URL: <https://uifuture.org/pro-institut>
9. Виклики майбутнього для промислового розвитку України : наукова доповідь / за ред. Л.В. Дейнеко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ : 2022. 184 с.
10. Колодійчук А. В. Середовищні теорії розвитку промисловості. Ефективна економіка. 2012. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1146>
11. Про схвалення стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року: проект розпорядження та пояснювальна записка до проекту розпорядження КМУ, 17.04.2018. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=10ef5b65-0209-4aa1-a724-49fd0877d8d6&title=ProektRozporiadzhenniaKabinetuMinistrivUkrainiproSkhvalenniaStrategiiRozvitkuPromislovogoKompleksuUkrainiNaPeriodDo2025-Roku>

12. Модернізація економіки промислових регіонів України в умовах децентралізації управління: монографія / О.І. Амоша, Ю.М. Харазішвілі, В.І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ : 2018. 300 с.
13. Стратегія розвитку високотехнологічних галузей України до 2025 року: проект. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c9b6f0b0-1ed5-4aba-a25e-f824405ccc64&>
14. Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України на період до 2028 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 червня 2018 р. № 442-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2018-p#Text>
15. Стратегія розвитку цифрової інфраструктури стратегічних галузей промисловості, оборонно-промислового комплексу України до 2025 року: проект. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/02/17/strategiyu-rozvytku-cyfrovoiyi-infrastruktury-strategichnyh-galuzej-promyslovosti-opk-obgovoryly-v-minstrategpromi>
16. Стратегія розвитку внутрішнього водного транспорту України на період до 2031 року: проект. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33077.html>
17. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: схвалено розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 10 липня 2019 р. №526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-p#Text>
18. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini-do-2025-roku-7686>
19. Стратегія імпортозаміщення в стратегічних галузях промисловості: проект. URL: <https://mspu.gov.ua/news/minstrategprom-pidgotuvav-proyekt-strategiyi-importozamishchennya-v-strategichnih-galuzyah-promislovosti>
20. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 р. №5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>
21. Цілі Сталого розвитку: Україна: національна доповідь. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Національна%20доповідь%20ЦСР%20України_липень%202017%20ukr.pdf
22. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський ; Міжнародна рада з науки (ICSU); Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; НТУ України «Київський політехнічний інститут»; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 136 с.